

Maria BASARAB

IDENTITĂȚI BIBLIOFILE BRAȘOVENE REPERE ALE RECONSTITUIRII UNOR BIBLIOTECI

Puse în corelație cu oglinda paginii de titlu și cu mersul lumii sociale și culturale, „ex-librisurile“, sub diversele forme prezentate: etichetă, ștampilă, pecete ori simplă însemnare, rămân evidențe pentru restituirea și reconstituirea unor biblioteci particulare sau instituționalizate.

Aceste însemne de proprietate clarifică uneori succesivii deținători sau doar lectori, cititori ai cărților, stabilind adeseori relația între vârfuri ale cărturării unor timpuri și spații mereu redescoperite.

Cu caracter de exclusivitate în rândul valorilor bibliofile, cărțile care conțin una din formele de însemne de proprietate constituie și punct de plecare, o posibilitate de regrupare a unor colecții care, sub avatarurile vremurilor, s-au dezmembrat.

În cadrul colecției de carte veche și bibliofilă a județului Hunedoara și a bibliotecii Muzeului din Deva, se găsesc și cărți pornite din Brașov, sau cărți care au poposit doar la Brașov și al căror drum a continuat înspre zona Devei și înspre alte locuri hunedorene, completând uneori biblioteci devenite referențiale.

Începuturile legăturilor cu tipografia din Brașov au fost făcute de către călugărul Ghenadie, Mitropolitul Ardealului (cu reședința la Mănăstirea Prislop, jud. Hunedoara), care a contribuit la „săvârșirea *Sbornicului* slavonesc“, tipărit la Brașov în anul 1580, și a dat învoire pentru *Evanghelia cu învățătură*, tipărită tot la Brașov în anii 1580-1581¹.

Tot pe linie tipografică, dar într-un alt chip, mult mai târziu, în 18 iunie 1891, Silviu Crișan, tipograf, a solicitat printr-o cerere transferul de la tipografia Minerva din Orăștie, în aceeași branșă, la Brașov.²

O categorie specială în acest cadru al legăturilor culturale prin carte, dintre Brașov și zona Hunedoarei, o formează cărțile românești vechi tipărite la Brașov și aflate acum în biblioteci particulare sau parohiale hunedorene.

Prima ar fi cartea diaconului Coresi, *Tetraevanghelul*, tipărit între anii 1560 și 1561, aflată la Arhivele Statului din Deva, de pe care desprindem însemnarea de posesie: „*Această carte este a lui Pătru Bruzan ot Ocoliş și neamul și rămășița lui cu limbă de moarte las să nu o vânză. . . Pisat Popa Ionaș cu Randla (?) 1694*“.

Într-o colecție particulară din Deva (colecția Brădeanu) este bine păstrat un *Miscelaneu*, manuscris în care este cuprins primul calendar românesc tipărit la Brașov, în anul 1731, în tipografia lui Petcu Șoanul, cu însemnarea: „*Acest călindariu s-a dat la tipariu în Brașov prin osteneala dascălului Petcu Șoanul*“.

Pe o *Psaltire* de Brașov, din 1807, se află o notă de cititor, despre fenomene meteorologice, lăsată și datată de „*Petru Hadan (preot n.n.) din Rădulești, la 25 iunie, 865*“.

O carte, socotită de noi, rară este *Ușa Pocăinței*, tipărită la Brașov în anul 1812, care „are gravuri în aramă lucrate de Rafael Monahul“³; se află în aceeași bibliotecă particulară a unui devean

¹ A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici*, 1902, p. 59

² M. Tomescu, *Istoria cărții românești până la 1918*, București, 1968, p. 127

³ M. Basarab, *Cuvinte mărturisitoare*, Deva, 2001, p. 16

(colecția Brădeanu) și păstrează însemnarea de deținere: „*Această carte numită Ușa Pocăinței este a me Ioan David din Dupăpiatră, an 1874*“.

Alte titluri de cărți vechi religioase cu circulație în județul Hunedoara sunt: *Ceaslov*, Brașov, 1806 (Rădulești, Poienița Tomii), *Psaltire*, Brașov, 1807 (Castelul Corvineștilor Hunedoara), *Ceaslov*, 1826 și 1835, tipărite la Brașov (Lunca Moților, Castelul Corvineștilor Hunedoara).

Ne referim în continuare la cărți tipărite la Brașov, aflate în biblioteca Muzeului din Deva, pe care se păstrează însemnări de proprietate care încearcă să refacă itinerarul cărților.

Cartea „*Floarea Darurilor*, foarte folositoare fieștecărui creștin atât sufletește cât și trupește, acum a doua oară tipărită românește...“, scoasă la lumina tiparului din Brașov în anul 1807, se înscrie între cărțile moralizatoare scrise și tipărite în secolul al XIX-lea. Un însemn de proprietate al cărții se include în nota de mână: „*Această carte este a lui George Lorințu preparand*“. Amintim și traducerea, rămasă manuscris, a acestei cărți, făcută în anul 1620 de către Popa Ioan Românul din Sâmpetru, Hunedoara.⁴

Cu umblet prin mâna și mintea mai multor proprietari este cartea *Macrobotica sau măiestria a lungi viața*, tradusă după cartea lui Hufeland de către Pavel Vasici, „doctor în medicină și hirurgie, magistrul de obstetricie, Director de carantină și a înavușitei societăți medico-naturale din Iași“, carte tipărită la Brașov în anul 1845. Însemnarea de pe pagina de titlu face trimitere la unul dintre deținătorii ei: „*Oprea Petra, teolog, 8/3, 864*“.

În anul 1844 a fost tipărită la Brașov cartea lui Ioan Barac *Cei trei frați gheboși*, o poveste cu iz oriental, dar adaptată la locuri românești, care a cunoscut patru ediții: 1843, 1844, 1875, 1889. La Muzeul din Deva se află cea de-a doua ediție (tipărită în 1844), care poartă însemnarea de proprietate: „*I. Ioanichie Olariu*“⁵, un învățător de sat, apoi funcționar la Tribunalul din Deva, dar personalitate remarcată pe plan cultural, zonal, dacă luăm în seamă culegerile sale de folclor din zona Gurasada și, mai ales, vasta sa bibliotecă din care multe cărți au ajuns la muzeul nostru.

O altă carte brașoveană, prețuită și de urmașii celui care a scris-o, este „*Cele șapte virtuți sau Fapte bune de căpetenie ... pentru timpul cel sfânt al postului, ca antiteză la cele șapte păcate de căpetenie*“, carte tradusă de Nicolae Velea Tincu, paroh și profesor de teologie la Consistoria Diecezei din Caransebeș și Vârșeț, tipărită la Brașov, în anul 1847. Este tot o carte moralizatoare, în prefața căreia autorul scria că „moralitate are acela ce prin sânguință își câștigă cunoștința naturii și adevărului, preț al omului, a puterilor și neputerilor lui . . . , cel ce privind toate bunurile lumii acesteia ca trecătoare și peritoare își sugrumă dorul după acelea și mai mult caută cele vecinice“. Cartea îndeamnă la cultivarea valorilor morale și la purtarea de grijă față de faptele de spirit. Ea poartă însemnarea aceluiași Ioanichie Olariu din Deva și încă o notă de lector, și el un alt proprietar: „*Este a lui Vicente Șurdu, învățătoriu în Furdea, 1885*“. Deci, iată cum se cunosc până acum alți doi proprietari ai cărții, anteriori Muzeului din Deva, care este actualul proprietar.

Avem două exemplare ale cărții „*Icoana creșterii rele*, ca mijloc de a o face și mai rea“ scrisă de Andrei Mureșanu, „profesor în rețeaua Gimnaziului catolic din Brașov“, și care a fost tipărită la Brașov, în anul 1848. În prefață, autorul spune că o dedică „mamelor române din toate provinciile unde se vorbește această limbă“, pentru că era o carte educativă, o carte cu precepte morale. Însemnul de proprietate (notă de mână pe unele cărți, sau ștampilă pe altele) amintește de același pasionat al culturii, Ioanichie Olariu.

⁴ N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 130, 134

⁵ M. Basarab, *Ioanichie un cărturar pasionat de folclor*, în „Miorița“, nr. 2, 1994, p. 39

Din cunoscuta bibliotecă particulară a lui Ioanichie Olariu ne-a provenit și cartea „*Fantasma* sau Greșit dar bine nimerit“, comedie originală într-un act, scrisă de Ioan C. Lerescu, tipărită la Brașov, în anul 1851. Este, de fapt, un volum colligat alături de „Călătorii la România din Macedonia și Muntele Athos“ a lui D. Bolintineanu, tipărită la București în 1863, și de poeziile compuse sub titlul „Aurora și Patria“, scrise de Brutus Catone Horea, tipărite la Torino în anul 1869. Nu se cunosc împrejurările în care li s-au asigurat aceeași compactare, dar împreună alcătuiesc un interesant volum bibliofil.

Respectând criteriul cronologic al tipăriturilor, semnalăm cartea „*Computu Public* a lu Fondului Reuniunii Femeilor Române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane. Actele acesteia și o parte de lectură“, scrisă de Maria Nicolau, președinta Reuniunii, care a fost tipărită la Brașov în anul 1854. Binefacerea culturală ale ASTREI s-au resimțit și în sporirea numărului de tipărituri și în creșterea numărului de cititori și deținători de carte. Unul dintre cei care și-au îmbogățit propria bibliotecă, în secolul al XIX-lea, a fost Ioanichie Olariu, al cărui însemn de proprietate se găsește și pe această carte.

Tipăritură de referință, în domeniul lexicografic, „*Vocabular român-german* compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice de C. A. Polizu, doctor în medicină, înauțit și cores de George Bariț“ a fost tipărit tot la Brașov, în anul 1857, cu o însemnare de proprietate aparținând lui „*Oprea Petra studente de clasa a IV-a Gimnazială Sabiniu, în 15 nov. 1864*“ și reconfirmată cu pecetea „O. P.“. Dicționarul se înscrie în rândul tipăriturilor cu însemnarea care ne dezvăluie numele tânărului studios pornit pe calea de a-și constitui o bibliotecă proprie.

O categorie aparte o formează cărțile de școală tipărite în secolul al XIX-lea, care nu se găsesc acum în număr foarte mare, conferindu-li-se calitatea de cărți cu frecvență rară, cărți prețuite și păstrate cu mare grijă de deținătorii de acum. Printre ele se încadrează și „*Carte de lectură românească* pentru clasele gimnaziale inferioare și reale“, scrisă de Gavril J. Munteanu, Director și Profesor la Gimnaziul românesc greco-oriental din Brașov, carte tipărită la Brașov, în anul 1861. Este o carte colligat. Cea de-a doua carte așezată între aceleași coperte este „*O noapte pe ruinele Târgoviștei sau Umbra lui Mihai Viteazul*“, „tablou“ într-un act cu versuri compus de Petru Grădișteanu, volum tipărit la București, în anul 1857.

Pe pagina de început cartea poartă însemnarea aceluiași deținător: „*Proprietatea lui Oprea Petra student*“, însemnare reluată: „*Oprea Petra de a IV clasă Gymnasială, studente în Sabiniu, 1864*“.

Din categoria cărților lexicografice face parte și „*Dicționarul unguresc-românesc*“ al lui George Barițiu, tipărit la Brașov, în anul 1869. Ștampila, un însemn de proprietate, ridică valoarea cărții: „*Editor și vânzător de cărți și opere muzicale, Stein Ianoș, Cluj*“.

Sinuoase sunt cărările pe care umblă cărțile de la tipograf până prin diferitele biblioteci; cărțile își cinstesc însă proprietarii. Scoatem în evidență o carte de legi intitulată „*Legea comunală* sau articoli de lege XVIII 1871 și V 1876 explicate de Iosif Popa, jude regesc cercual și membru al Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român“, carte tipărită la Brașov, în anul 1871. Rostul acestei cărți este cunoașterea legilor referitoare la activitățile rurale, idee specificată în prefață: „Altcum poporul nostru și inteligența românească de la sate, care are mai de aproape datorința de a apăra interesele poporului sunt deplin escuzați pentru necunoștința legii, prin împrejurarea că a lipsit până acum de tot un manual în limba românească“.

Sunt diversificate titlurile cărților tipărite la Brașov și ajunse la Deva cu trecere temporară prin bibliotecile diverșilor proprietari. Ele au avut căutare printre intelectualii de frunte hunedoreni, dar cerute și cumpărate și de dascăli și preoți de la sate. Cartea de legi exemplificată a fost a lui

Ioanichie Olariu, care și-a desfășurat o parte din activitatea sa la sat și care și-a însemnat numele pe fila de început a acestei cărți.

Menționăm acum o altă tipăritură dintre cărțile populare, procurate mai ales de săteni pentru conținutul lor de cunoștințe enciclopedice. Este vorba de cele două exemplare din „*Calendarul românesc* de casă pe anii 1881 și 1885“ tipărite la Brașov. Pe cel de-al doilea exemplar al Calendarului se găsește un însemn-șampilă (în limba maghiară): *Oficiul regal de impozitare, supratimbrare, calendar, 21 X, 84, Brașov*, în josul paginii aflându-se o altă șampilă (cu înscris în limba maghiară): *Biblioteca profesorală a Școlii regale reale Deva*. O altă însemnare, de pe același calendar, readuce în atenție numele cunoscutului avocat hunedorean din secolul al XIX-lea Ioan Balomiri, ca posesor al cărții.

Printre cărțile de școală remarcăm „*Geografia pentru Școalele populare române*“ scrisă de D. Făgărășanu și S. Moldovan, tipărită la Brașov în anul 1886. În prefața cărții interesul este stârnit de bibliografia recomandată de autori și în care se înșiră titluri de manuale de geografie tipărite anterior care, probabil, le-au fost sursă de informații. Cartea a aparținut lui „*Toma Roșiu, învățător și Grozăția Nicon, stud. cl. IV.*“, citind însemnarea.

Cartea „*Excursiuni pe munții Țării Bârsei și ai Făgărașului* din punctul La Om de pe Buceciu până dincolo de Negoitul, descrieri întregite cu schițe istorice despre castelele și Țara Făgărașului“, scrisă de Ioan Turcu, „protonotar pensionat al comitatului Făgăraș“, a fost tipărită la Brașov, în anul 1896. Cartea are o însemnare de dedicație care ne lămurește asupra itinerarului ei: „*Amicului Augustin Nicoară spre suvenir de la autorul Dr. Ioan Turcu avocat*“. Cel cărui i-a fost donată cartea a fost avocat în Deva, cu responsabilități în cadrul Reuniunii Femeilor Române din comitatul Hunedoara, deținător al unei considerabile biblioteci particulare. Cartea a ajuns apoi în proprietatea altui cunoscut avocat deven: „*Dr. Victor Șuiaga, avocat, Deva, 1935*“.

Ne prevalăm de întemeiatele știri despre calificatele tipografii brașovene și despre personalitățile culturale ale Brașovului și evidențiem titluri de cărți care nu sunt tipărite la Brașov, dar care au fost deținute de brașoveni. Cartea *Chestii contemporane*, scrisă de profesorul de religie la Gimnaziul din Petroșani, Dr. Nicolae Brânzeu, tipărită la Petroșani în anul 1910, conține articole privitoare la religie și științe ale naturii. Pe fila de titlu a cărții se află șampilă-indiciu de proprietate: „*Ionel Vodă, funcționar serviciul contencios, Direcția III regională CFR Brașov*“. Aceeași șampilă se află și pe cartea *Țara Topilor*, scrisă de Rubin Pațița și tipărită la Orăștie, în anul 1912. Amândouă cărțile mai păstrează o altă șampilă care relevă numele unui mare colecționar de carte, mulți ani profesor în Orăștie: „*Biblioteca Profesor Ioan Iliescu*“.

Înțelegem din această evidențiere a titlurilor de cărți că Brașovul tipografic a fost binecunoscut printre iubitorii de carte din zona Devei.

Cărțile menționate au fost tipărite în imprimăriile fraților Constantin și Iovu Boghici, Ioan Gött, Römer și Kamner, Alexi, A(urel) Mureșianu, tipografii care au garantat valoarea și circulația cărților printre diverșii deținători de biblioteci cu faimă sau de început.

Toate aceste cărți, al căror mesaj se confundă cu al cărților document pentru istoria culturii, sunt completate de însemne de proprietate care reprezintă cheia pătrunderii în confidențele cărții. Căpătăm informații despre o lume a cărților, fiecare însă cu soarta ei și, toate la un loc, cu datele desprinse de pe pagina de titlu despre numele autorului, locul și anul tipăririi, numele tipografului și al susținătorului financiar, se înglobează în posibilitățile noastre de reîntregire a unor biblioteci constituite sau răzlețe, biblioteci de școală sau parohiale, cu cărți pornite, de această dată de la Brașov, în căutarea cititorilor.